

A U T O R E F E R A T Y

Piotr Stanek

Opole

Stefan Korboński (1901–1989). Działalność polityczna i społeczna*

Ostatni Delegat Rządu RP na Kraj w czasie II wojny światowej, szef Kierownictwa Walki Cywilnej, wybitny przedstawiciel ruchu ludowego zarówno w kraju, jak i na emigracji. Tak najczęściej jest określany Stefan Korboński, i w takich ramach postrzegana jest jego działalność. Na jego długie życie (żył wszak 88 lat) składało się jeszcze wiele innych wydarzeń czy funkcji, gdyż stanowił przykład człowieka o niezwykle interesującym, barwnym życiorysie.

Jego losy trwale związały się z najnowszą historią Polski. Prawnik z wykształcenia, a działacz ruchu ludowego z wyboru, współtwórca i aktywny uczestnik cywilnego pionu Polskiego Państwa Podziemnego, polityk, pisarz i publicysta, który przez całe swe życie walczył dla Polski i o Polskę. Wszystko podporządkował temu jednemu celowi. W zależności od potrzeb walczył z karabinem w rękę, w konspiracji, w ławach sejmowych, piórem czy przed mikrofonem Radio Wolna Europa. Żył Polską i dla Polski.

Od wczesnej młodości brał ochotniczo udział we wszystkich walkach o jej niepodległość i granice. Uczestniczył w rozbrajaniu Niemców w Częstochowie w 1918 r., znalazł się wśród ochotników idących na odsiecz oblężonego Lwowa, wziął udział w wojnie polsko–bolszewickiej i w III powstaniu śląskim. Po raz ostatni chwycił za broń we wrześniu 1939 r.

W latach drugiej wojny światowej Korboński jako reprezentant ludowców włączył się aktywnie w budowanie kierowniczych struktur Polski Podziemnej. Udało mu się zorganizować bardzo sprawnie działającą sieć łączności z rządem polskim w Londynie. Był także głównym dostarczycielem informacji dla tajnej radiostacji fonicznej „Świt”, która z powodzeniem udawała krajową rozgłośnię. W czasie Powstania Warszawskiego objął kierownictwo Departamentu Spraw Wewnętrznych Delegatury Rządu RP na Kraj (odpowiednik

* Autoreferat pracy doktorskiej obroniony w Instytucie Historii Uniwersytetu Opolskiego. Promotorem pracy był prof. dr hab. Krzysztof Tarka, recenzentami: dr hab. Mikołaj Iwanow (IH UO) i prof. zw. dr hab. Romuald Turkowski (Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego).

MSW), a po aresztowaniu 16 przywódców Polski Podziemnej przejął obowiązki Delegata (status wicepremiera).

Aresztowany w końcu czerwca 1945 r. przez UB, po krótkim pobycie w więzieniu kontynuował działalność polityczną. Został m.in. szefem warszawskiej organizacji PSL, a w 1947 r. wybrano go na posła do Sejmu Ustawodawczego. Podjęta przez ludowców próba przeciwdziałania skomunizowaniu Polski zakończyła się niepowodzeniem i jesienią tego samego roku Korboński wraz z żoną Zofią zmuszony był opuścić potajemnie kraj. Osiadł na stałe w Waszyngtonie, by być blisko spraw wielkiej polityki. Wykazywał niezwykłą aktywność, angażując się w wiele spraw i inicjatyw politycznych i społecznych, a jego działania wykraczały przy tym poza krąg polskiej emigracji politycznej. Jako jeden z organizatorów, a następnie wieloletni prezes Zgromadzenia Europejskich Narodów Ujarmionych (*Assembly of Captive European Nations*, ACEN) rozwinął działalność na międzynarodową skalę. Spotykał się (i korespondował) z wieloma najwybitniejszymi ludźmi XX w., od prezydentów USA poczynając, a na pisarzach kończąc. Mimo wielu absorbujących funkcji czy inicjatyw znajdował czas na działalność pisarską i publicystyczną, która stanowiła doskonałe uzupełnienie jego aktywności politycznej i społecznej.

Mimo ponad 40-letniego pobytu na emigracji Korboński nie był działaczem polonijnym. Uważał się za przedstawiciela narodu polskiego, stąd nigdy nie przyjął amerykańskiego obywatelstwa. Starał się więc mówić, działać i pisać „w imieniu Polski Walczącej”. Dzień po dniu przypominał o Polsce i Polakach w czasie niezliczonych wieców, spotkań, konferencji prasowych, publikując oświadczenia, sprostowania, apele, listy. Przypominał m.in. każdemu kolejnemu prezydentowi Stanów Zjednoczonych, że jednym z celów polityki amerykańskiej powinno być dążenie do przywrócenia wolności i niepodległości Polsce i innym krajom zza „żelaznej kurtyny”. Ważna była jego rola nieformalnego doradcy politycznego i eksperta nie tylko działaczy Kongresu Polonii Amerykańskiej, lecz także amerykańskich polityków, zwłaszcza polskiego pochodzenia, co mogło przekładać się na polityczne decyzje. Był lobbystą na rzecz wolnej i niepodległej Polski, przyczyniając się do tego, że sprawy polskie nie stały się wewnętrzną tylko kwestią radzieckiego bloku.

Bez ryzyka przesady i nadmiernego patosu można go uznać za wielkiego i bardzo zasłużonego człowieka, za człowieka mądrego kompromisu i prawdziwego męża stanu. Za osobę, której barwne życie starczyłoby na kilka życiorysów. A jednocześnie postać, która nie jest powszechnie znana. Mimo upływu ponad 20 lat od śmierci Korbońskiego dysponujemy tylko różnorodnymi przyczynkarskimi artykułami czy opracowaniami na jego temat. Nie powstała natomiast jego biografia o naukowym charakterze.

Przygotowując więc taką biografię Korbońskiego, chciałem m.in. wskazać powody, dla których związał się z ruchem ludowym, pokazać rolę, jaką odegrał w tym ruchu i w dziejach Polski: przedwojennej, Polski Podziemnej i powojennej. Zamierzałem również jak najpełniej przedstawić jego aktywność w strukturach polskiej emigracji politycznej oraz na szerokim forum międzynarodowym.

Po przemianach politycznych 1989 r. pojawiły się zupełnie nowe możliwości badawcze (które polegały m.in. na likwidacji cenzury czy udostępnieniu nowych archiwów), gdyż wcześniej postać Korbońskiego pozostawała poza głównym kręgiem zainteresowania badaczy. Ukazało się kilka biogramów, krótkich not, o różnym stopniu szczegółowości, oraz artykuły, szkice i eseje, np. Janusza Kurtyki, *Korboński Stefan*, w: *Słownik historii Polski 1939–1948*, pod red. A. Chwalby i T. Gąsowskiego, Kraków 1996; Andrzeja Krzysztofa Kunerta, *Stefan Korboński „Nowak”, „Zieliński” (1901–1989)*, w: S. Korboński, *W imieniu Kremla*, Warszawa 1997; Romana Rybickiego, *Stefan Korboński 1901–1989*, w: *Stefan Korboński*

1901–1989, pod red. M. Ptasieńskiej–Wójcik, Warszawa 2009; Małgorzaty Ptasieńskiej–Wójcik, *Stefan Korboński „Nowak”*, „Zieliński”, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, nr 10–11.

Pojawiły się również artykuły poświęcone poszczególnym aspektom jego życia. Zofia Tomczonek zajęła się sprawą przedwojennej aktywności politycznej Korbońskiego w Białostockiem (*Działalność polityczna Stefana Korbońskiego na Białostocczyźnie*, „Białostocczyzna” 1991, nr 1/21). Jego udział w nieudanej próbie walki z komunistami w latach 1945–1947 przedstawił Paweł Ceranka (*Działalność Stefana Korbońskiego w Polskim Stronnictwie Ludowym (1945–1947)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2000, nr 31; idem, *Działalność Stefana Korbońskiego w latach 1945–1947*, „Wiadomości Historyczne” 2003, nr 2). Tematykę emigracyjnych dokonań Korbońskiego poruszał m.in. Paweł Ziętara (*Emigracyjne lata Stefana Korbońskiego*, „Zeszyty Historyczne” 2009, z. 170). Wzajemne kontakty i korespondencję Korbońskiego z redaktorem paryskiej „Kultury”, Jerzym Giedroyciem, omówiła wspomniana już Małgorzata Ptasieńska–Wójcik (*Z listów wydawcy do autora. Giedroyc–Korboński 1948–1987*, „Zeszyty Historyczne” 2002, z. 139). Natomiast Krystyna Kersten krytycznie zrecenzowała trzy pierwsze książki jego autorstwa, tzw. trylogię („Trylogia” *Stefana Korbońskiego*, „Zeszyty Historyczne” 1986, z. 82).

Stefan Korboński jest autorem dziewięciu książek. Zawierają one wiele szczegółowych informacji dotyczących jego życia i działalności. Są również niezwykle cennym źródłem ilustrującym jego poglądy, odczucia i myśli. Uzupełnienie stanowi ok. 200 jego artykułów prasowych i listów do redakcji, a także wywiady ze zmarłą niedawno (w sierpniu ub.r.) jego żoną Zofią oraz jej artykuły i listy. Informacje czerpałem również od krewnych Stefana Korbońskiego, zwłaszcza od wspomnianej p. Zofii.

Przystępując do przygotowania niniejszej pracy, przeprowadziłem analizę dostępnej literatury naukowej, popularnonaukowej i pamiętnikarskiej. Przejrzałem periodyki naukowe, prasę krajową i emigracyjną oraz najważniejsze tytuły prasy amerykańskiej. Przeanalizowałem również źródła drukowane. Najważniejsza była jednak analiza materiałów archiwalnych.

Przeprowadziłem kwerendę zarówno w archiwach krajowych, jak i zagranicznych. Najcenniejsze okazały się prywatne zbiory Stefana Korbońskiego, które w połowie lat 80. ub. wieku przekazał do Archiwum Instytutu Hoovera Uniwersytetu Stanforda w Kalifornii. We wspomnianym archiwum korzystałem również z dziewięciu innych kolekcji, m.in. Józefa Frejlicha, Jana Karskiego czy Izzydora Modelskiego. W Studium Polski Podziemnej w Londynie korzystałem m.in. z zespołu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza, z kolekcji Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego, Tadeusza Pelczyńskiego, zteczki osobowej S. Korbońskiego. Duża grupa źródeł znajduje się w Instytucie Polskim i Muzeum im. Gen. Władysława Sikorskiego w Londynie: m.in. kolekcje Jana Wszelakiego, Adama i Lidii Ciołkoszów, Tomasza Arciszewskiego, Stanisława Kota, Edwarda Raczyńskiego, Romana Odzierzyńskiego, Tymczasowej Rady Jedności Narodowej czy Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP. Z archiwaliów zgromadzonych w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku wykorzystałem Archiwum osobowe S. Korbońskiego, ACEN, Papiery Michała Mościckiego, Tadeusza Katelbacha, Tadeusza Pawłowicza, Władysława Stępnia. Interującym źródłem jest obszerna korespondencja między Korbońskim a Giedroyciem z Archiwum Instytutu Literackiego w Maisons–Laffitte pod Paryżem.

W Archiwum Akt Nowych skorzystałem z następujących zespołów: Akta Zofii i Stefana Korbońskich; Armia Krajowa; Delegatura Rządu na Kraj; Rada Jedności Narodowej, Archiwum Stanisława Mikołajczyka. W Archiwum Zakładu Historii Polskiego Ruchu Ludowego przejrzałem akta PSL na Uchodźstwie; przedwojennego Stronnictwa Ludowego;

Centralnego Kierownictwa Ruchu Ludowego, powojennego PSL, czy życiorysy działaczy ludowych. W Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego wykorzystałem m.in. korespondencję Korbońskiego z Franciszkiem Wilkiem. W Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej dotarłem do wielu zgromadzonych przez aparat bezpieczeństwa PRL materiałów dotyczących Korbońskiego. Przejrzałem prywatne kolekcje m.in. Feliksa Gadowskiego, Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Tadeusza Żencykowskiego czy Klaudiusza Hrabyka, które znajdują się w Dziale Rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Korzystałem również z materiałów z teczki personalnej Stefana Korbońskiego z Centralnego Archiwum Wojskowego.

W pracy wykorzystałem także zespół Rozgłośni Polskiej RWE z Fonoteki Narodowego Archiwum Cyfrowego; zbiór medali, odznaczeń i fotografii przekazanych przez Zofię Korbońską do Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie; kolekcję Juliusza Sakowskiego z Biblioteki Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu; zbiory Archiwum Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach–Opolu, Archiwum Państwowego w Białymstoku i w Częstochowie, Biblioteki Polskiej w Londynie oraz Muzeum Szkolnego IV LO im. H. Sienkiewicza w Częstochowie. Pomocne były również materiały znajdujące się w posiadaniu osób prywatnych.

W prezentowanej pracy zastosowałem ujęcie problemowo–chronologiczne, a całość materiału podzieliłem na osiem rozdziałów i epilog. Ramy czasowe nie budzą żadnych wątpliwości i nasuwają się same — to lata urodzin i śmierci Stefana Korbońskiego, tj. okres od 1901 do 1989 r. W części genealogicznej sięgnąłem jednak do połowy XIX w. Omówiłem również działania mające służyć upamiętnieniu jego osoby. Zwieńczeniem tych zabiegów było ogłoszenie w kwietniu 2009 r. przez Senat RP Roku Stefana Korbońskiego. Kwestie te wychodzą poza nakreślone w temacie pracy ramy czasowe, dlatego ująłem je w wyodrębnionym osobno epilogu.

W rozdziale I scharakteryzowałem jego rodzinę, życie osobiste i zawodowe. Kilukrotną walkę w obronie granic i niepodległości Polski. Omówiłem początki jego działalności politycznej, począwszy od pracy w sekretariacie PSL „Wyzwolenie” w Poznaniu, po aktywność na stanowisku prezesa wojewódzkiego SL w Białymstoku, na którym zastał go wybuch II wojny światowej, burząc jego uporządkowane, dostatnie życie.

Następny rozdział traktuje o jego zaangażowaniu w budowę i działalność Polskiego Państwa Podziemnego — fenomenu na skalę światową. Dzięki bliskiej znajomości z byłym marszałkiem Sejmu, Maciejem Ratajem, Korboński szybko znalazł się w kręgu osób, które miały znaczący wpływ na funkcjonowanie Polski Podziemnej. Przeszedł przez różne stopnie konspiracyjnej hierarchii — od reprezentanta SL w tworzących się dopiero kierowniczych strukturach politycznych, czy organizatora sieci tajnej łączności z Rządem RP na Uchodźstwie, po szefa Kierownictwa Walki Cywilnej, kierującego całością biernego oporu wobec okupanta. Karierę w strukturach podziemia zakończył na stanowisku p.o. Delegata Rządu RP na Kraj.

Rozdział III przybliży jego działalność w pierwszych latach po zakończeniu wojny, której wyznacznikiem było m.in. referendum ludowe z czerwca 1946 r., wybory do Sejmu Ustawodawczego ze stycznia 1947 r. i opuszczenie kraju — jak się okazało, na zawsze — przez przywódców PSL ze Stanisławem Mikołajczykiem, Kazimierzem Bagińskim i Stefanem Korbońskim jesienią 1947 r.

Następny rozdział ukazuje jego działalność w ramach emigracyjnego ruchu ludowego. Od początkowo zgodnej współpracy trzyosobowego Prezydium PSL na Uchodźstwie, poprzez konflikt na przełomie lat 40. i 50. XX w., podjętą wspólnie z Bagińskim nieudaną

próbę zorganizowania własnego zaplecza politycznego w postaci PSL — Odłamu Jedności Narodowej, po powrót do szeregów PSL. Zgodnie ze swoimi przekonaniem wybrał w młodości ruch ludowy i pozostał mu wierny aż do śmierci.

Obszerny rozdział V zatytułowany „W strukturach polskiej emigracji politycznej” porusza wiele zagadnień. Przybliży emigracyjne inicjatywy polityczne, które przyjęły organizacyjną postać (jak Rada Polityczna czy Polska Rada Jedności w Stanach Zjednoczonych), ukazuje stosunek Korbońskiego do najważniejszych inicjatyw opozycyjnych w kraju: Komitetu Obrony Robotników (KOR), Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO) oraz NSZZ „Solidarność”, porusza też kwestię jego kandydatury na urząd prezydenta RP na Uchodźstwie. Interesujące są również jego trzy projekty polityczne: „mała Rada Trzech” i „Rzeczpospolita Emigracyjna” stanowiące przykład troski o przyszłość państwa polskiego na wygnaniu oraz projekt „Dragon” obrazujący poszukiwania egzotycznych nawet sojuszników, jeśli miałyby to posłużyć dla dobra kraju.

Rozdział VI odnosi się do działalności i inicjatyw Korbońskiego, które wykraczały poza środowiska polskiej emigracji politycznej, nabierając międzynarodowego charakteru. Od zinstytucjonalizowanej współpracy niezależnych partii chłopskich, reprezentujących kraje zza „żelaznej kurtyny” (Zielona Międzynarodówka), po szczególnie ważne dla Korbońskiego wspomniane już ACEN, uznawane za tzw. „małe ONZ”.

Aktywność polityczna Korbońskiego sprawiła, że znalazł się „na celowniku” służb specjalnych PRL. Jako „figurant” o egzotycznym kryptonimie „Kali” stał się obiektem wieloletniego „rozpracowania”, które miało się zakończyć jego porwaniem i procesem sądowym. Wątek działań podejmowanych przez aparat bezpieczeństwa oraz jego działalność „dywersyjno–wywiadowcza” stanowi temat rozdziału VII.

Korboński ujawnił również swój nieprzeciętny talent literacki i publicystyczno–polemiczny. Napisał dziewięć książek, w głównej mierze wspomnieniowych, wśród których wyróżnia się wzmiankowana już „trylogia”: *W imieniu Rzeczypospolitej...*, *W imieniu Kremła* i *W imieniu Polski Walczącej*. Opublikował także kilkaset artykułów i listów do redakcji gazet krajowych, emigracyjnych oraz najważniejszych amerykańskich tytułów prasowych, poświęconych sprawom Polski. Nieobca mu była polsko–żydowska problematyka czy kontrowersyjna „sprawa Józefa Mackiewicza”, o czym piszę w VIII, ostatnim rozdziale.

W zakończeniu starałem się natomiast podsumować i ocenić jego działalność oraz rolę, którą odegrał w historii Polski.

Najważniejszym moim celem była próba kompleksowego przedstawienia postaci Stefana Korbońskiego, jego działalności politycznej i społecznej. Mam świadomość tego, że nie dotarłem do wszystkich źródeł i opracowań o nim traktujących. Poza tym niektóre mniej ważne aspekty jego życia zostały tylko zaakcentowane, gdyż na wyczerpujące przedstawienie wszystkich kwestii nie pozwalają ramy pracy, a ujęcie każdego — nawet najdrobniejszego — aspektu jego działalności nie wydawało mi się celowe.

Kończąc, chciałbym przypomnieć życiowe credo Stefana Korbońskiego: „Na pierwszym miejscu umieszczam poświęcenie, patriotyzm i miłość ojczyzny, której się pragnie służyć duszą i ciałem”¹. Sława, pieniądze, szczęście osobiste znaczyły dla niego o wiele mniej. Można przy tym zaobserwować ogromną zgodność tego, co deklarował, z tym, co czynił. Należał do tego pokolenia, któremu przyszło walczyć o „wolną i niepodległą” Polskę przez całe swe życie. A walczył o nią jako żołnierz, polityk, prawnik, pisarz i publicysta — na każdym z tych pól sprawdził się doskonale.

¹ S. Korboński, *Bohaterowie państwa podziemnego — jak ich znałem*, Warszawa 1990, s. 9.